

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۴/۰۹

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۷/۰۷/۲۴

آیناز علیزاده میان‌دوآب^۱، غلامرضا اکرمی^۲

بررسی شیوه‌های مختلف نقد در آتلیه‌های معماری^۳

چکیده

طراحی معماری چالش اصلی دانشجویان رشته معماری است که در طول دوره آموزشی با آن مواجه هستند. هدف این پژوهش، بررسی روش‌های مؤثر شیوه‌های نقد در آتلیه‌های معماری و میزان اثرگذاری آن بر فرآیند یادگیری، با توجه به روش‌های مختلف نقد است. عوامل اصلی در نقد که توسط استادان انجام می‌شود عبارت‌اند از: تبیین طرح، توصیف، تجزیه، تحلیل و قضاوت طرح. در این پژوهش به انواع مختلف نقد مانند نقد بر سر میز، نقد گروهی، تعاملات غیررسمی، تحویل موقت، تحویل نهایی و روش‌های ارزیابی جدید مانند نقد هم‌تراز، نقد عمومی، کنفرانس، نقد مکتوب، پنل بحث، نمایشگاه و کرکسیون پرداخته شده است. جامعه آماری این پژوهش ۵۷ نفر از دانشجویان درس طراحی معماری دانشگاه ارومیه است که به سه گروه تقسیم شده‌اند. از هر گروه سؤال شده است که؛ مؤثرترین روش برای انتقال دانسته‌ها، تجربیات، دانش و یادگیری دروس کارگاهی چیست؟ با مقایسه جواب‌های سه گروه، نتایج متفاوتی به دست آمده است: دانشجویان دروس مقدمات طراحی (۱) و (۲)، کرکسیون‌های فردی و نقد بر سر میز را روشی مناسب دانستند. دانشجویان دروس طرح معماری (۱) و (۲)، روش کرکسیون فردی را چندان مناسب ندانستند و معتقد بودند که نقد و کرکسیون گروهی نقش مؤثرتری در یادگیری ایفا می‌کند. دانشجویان دروس طراحی (۳) و (۴) و (۵) ضمن تأکید بر کارایی نقد گروهی، تحویل موقت را یکی از روش‌های مؤثر در یادگیری می‌دانند.

کلیدواژه‌ها: طراحی، معماری، آتلیه، نقد، کرکسیون.

^۱ دانشجوی دکتری معماری، پردیس بین‌الملل کیش، دانشگاه تهران، استان هرمزگان، جزیره کیش (نویسنده مسئول مکاتبات)

E-mail: aynaz_alizadeh@yahoo.com

^۲ دانشیار دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، استان تهران، شهر تهران

E-mail: akrami@ut.ac.ir

^۳ این مقاله برگرفته از رساله دکتری آیناز علیزاده میان‌دوآب با عنوان «نقش روش نقادانه و بررسی جایگاه آن در آموزش طراحی معماری» است که با راهنمایی دکتر غلامرضا اکرمی در پردیس بین‌المللی کیش دانشگاه تهران در حال انجام است.

آموزش معماری در سطوح مختلف، یکی از مهم‌ترین مباحث در زمینه معماری امروز در ایران است (سلطان‌زاده، ۱۳۷۹، ۸؛ سامه و ایزدی، ۱۳۹۳، ۱) و به دلیل ساختار متفاوت این رشته، به خصوص در دروس آتلیه‌ای، روش و فرآیند ویژه‌ای در آموزش دارد. محور آموزش در هنر و معماری، دروس عملی است. بنابراین ارتباط بین دو مقوله نظر و عمل در حرفه هنر و معماری بسیار اهمیت دارد. مباحث و دیدگاه‌های نظری از یک سو و فعالیت‌های اجرایی و حرفه‌ای در طراحی از سوی دیگر، آموزش هنر و معماری را دشوار کرده است. از این رو، توجه به آموزش طراحی معماری باید همواره در اولویت کاری برنامه‌ریزان نظام آموزشی معماری قرار گیرد تا مراکز حرفه‌ای از نتایج آن بهره‌مند گردند (رئیس، ۱۳۸۷، ۱۶۷). غالباً آموزش و درک مفاهیم بر اساس اندوخته‌های استاد و میزان رابطه «استاد و شاگردی»^۱ شکل می‌گیرد. البته میزان معلومات، تجربه، فهم از معماری و نگرش استاد^۲ در این رابطه بسیار تعیین کننده است (حجت، ۱۳۹۱، ۱۳-۱۴). هر برنامه طراحی در آموزش معماری، دارای هدف مشخصی است. در آتلیه معماری از دانشجویان خواسته می‌شود تا راه حلی صحیح و کارآمد، برای موضوعی فرضی ارائه دهند. پس از ارائه طرح مسئله توسط استاد، برنامه به دو صورت پیش می‌رود: (۱) استادان موضوع و برنامه ترم را توضیح می‌دهند و مبانی نظری طرح را همراه با نمایش و نقد مصادیق موردی، مطرح می‌کنند و به صورت عمومی درباره آنها بحث می‌شود؛ (۲) دانشجویان خود موظف می‌شوند در مورد موضوع به مطالعه بپردازند و اصول و مبانی طرح را به دست آورده، با استادان خود در میان بگذارند و پس از نقد و بررسی و تأیید استادان، از آنها در طراحی استفاده کنند. پس از آن، دانشجوی طراحی را شروع می‌کند و با دستیابی به طرح مایه اولیه، آن را به استاد خود ارائه می‌دهد. استادان از طریق بحث و گفتگو درباره طرح‌های اولیه، آنها را نقد و بررسی می‌کنند. در آتلیه‌های طراحی، کار دانشجویان از طریق آزمون پایان ترم ارزیابی نمی‌شود. بلکه طرح دانشجوی در طول ترم و فرآیند طراحی، بحث‌ها، کنش‌ها و واکنش‌هایی که با استاد و بعضاً با همکلاسی‌های خود دارد، مورد نقد و ارزیابی‌های مکرر قرار می‌گیرد و به تدریج کامل شده و در نهایت با ارائه کار نهایی در پایان ترم، ارزیابی نهایی می‌شود. لذا از این طریق دانشجویان معماری، مهارت‌های طراحی را همراه با مفاهیم معماری، انسان، طبیعت، هستی، زندگی، کار و... با تمرین و سعی و خطا، راهنمایی از استادان، نقد و مجادله، همفکری با همکلاسی‌های خود، در فضای آتلیه^۳ فرا می‌گیرند. بنابراین نقد و تحلیل، ابزاری ضروری برای آموزش معماری در آتلیه‌های طراحی هستند (شریف، ۱۳۹۳، ۲).

مور به عنوان یک پژوهشگر معماری، استدلال می‌کند که استادان آتلیه‌ها، شیوه‌های تدریس را از طریق انتقال نسل به نسل دنبال می‌کنند، بدون اینکه زیرساخت آموزشی را دقیق بررسی کنند (Moore, 2001, 79-59). معماران تجربی بدون شک تجربه‌های زیادی را به آتلیه‌های معماری منتقل می‌کنند، اما روش‌های تدریس آنها اغلب تنها بر اساس تجارب یادگیری یا شهودی است (Grasha, 1996) و قادر به چگونگی استفاده از روش آموزشی و بیان اینکه آیا این روش برای شرایط خاصی می‌تواند مناسب باشد یا خیر، نیستند. در مقابل استادانی هستند که هیچ تجربه کار اجرایی و حرفه‌ای ندارند! این استادان نیز بر اساس معلومات نظری خود دانشجویان را راهنمایی می‌کنند که می‌تواند دور از واقعیت‌های اجرایی باشد با این مقدمه، هدف ما تبیین چارچوبی برای توصیف و درک نقدی است که در آتلیه‌های طراحی معماری باید صورت بگیرد. بنا بر هدف بیان شده تحقیق، سؤالات پژوهش بدین قرار است: (۱) چه نوعی از «نقد» در دسترس آموزش طراحی معماری است؟ و (۲) زمان مناسب استفاده از هر فرم «نقد» و مزایا و

معایب آنها چیست؟ با استفاده از این تجزیه و تحلیل می‌توان مبنایی برای نحوه مدیریت جلسه‌های «نقد» و «کرکسیون» توسط استاد ایجاد کرد تا بتوان یادگیری را در دانشجویان بهبود بخشید.

تعریف نقد

واژه «Critic» به معنای «منتقد» است. اما مترادف لفظ فارسی «نقد» در لاتین واژه «Criticism» است. با وجود این، اصل آن از «Kriticus» یونانی به معنای «انتقاد» گرفته شده است. در همین زمینه در جای دیگر آمده است که فعل «Criticize to» اغلب به معنای «عیب‌جویی از»، «انتقاد از» و «حکم کردن درباره» استفاده شده است. اما «حکم کردن درباره» چیزی هنوز تصویر روشنی از ریشه فعل به دست نمی‌دهد، زیرا واژه یونانی «Krinein» به معنای «او فکر می‌کند» به سادگی به مفهوم تمییز یا سنجش نیست! (خویی، ۱۳۸۱، ۲). آنچه در حوزه‌های خاصی همانند هنر از این واژه دریافت می‌شود، مفهومی پیچیده‌تر و غنی‌تر دارد. واکاوی اثر هنری می‌تواند به معنای توصیف و تفسیر آن فهمیده شود. برخی واکاوی را همان نقد یا حتی ارزشیابی اثر دانسته‌اند، اما خود قضاوت کردن در باب اثر مستلزم درک، شناخت و واکاوی عمیق آن است. البته می‌توان برای واکاوی، تعریف سطحی دیگری نیز قائل شد و آن را تنها توصیف اثر دانست (معین، ۱۳۷۱).

تعریف کرکسیون

در محیط‌های آموزش معماری، «کرکسیون»^۴ نوعی ملاقات استاد با دانشجویان به صورت انفرادی یا جمعی است که به طور رسمی و برنامه‌ریزی شده و بعضاً اتفاقی یا گاهی با قرار غیررسمی قبلی برای بحث و اصلاح طرح‌های معماری دانشجویان و همچنین درباره طرز برخورد و اندیشه آنها، کار انجام شده و پیشرفت کار و رفع مسائل و مشکلات آنها در پروژه‌های درسی انجام می‌پذیرد. در جلسه کرکسیون، چنانچه استاد ابتدا مشکلات مرتبط با طرح پیشنهادی دانشجو را مطرح کند و بعد راه‌حل‌های مناسب را به دانشجو ارائه دهد و دانشجو نیز حق اظهار نظر در مورد راه‌حل‌های پیشنهادی استاد را داشته باشد، روش «نقد»^۵ در کرکسیون اعمال شده و این بهترین روش راهنمایی یا کرکسیون است. زیرا فکر و اندیشه دانشجو به جولان در می‌آید و علاوه بر نقدپذیری و ایجاد جرأت بحث و اظهار نظر در دانشجو، به تدریج اعتماد به نفس پیدا کرده و می‌تواند کارهای خود و دیگران را نقد کند. این شیوه کم‌کم در بین دانشجویان نیز رایج خواهد شد و آنها یاد خواهند گرفت که کارهای یکدیگر را نقد کنند.

ملاقاتی که میان استاد و شاگرد در جلسه کرکسیون طراحی برقرار می‌شود، به طور آگاهانه‌ای متوجه پرورش ذهن و دست دانشجو به عنوان یک طراح است و استاد و شاگرد به خوبی می‌دانند که موضوع طراحی و خطوط پیش روی آنها، بهانه‌ای است برای طراح شدن نوآموز. بنابراین ملاقات در جلسه کرکسیون، بیش از آنکه برای طراحی یک پدیده باشد، به منظور آموزش ذهن یک طراح است، هرچند وجوه طراحی یک پدیده را نیز در بر دارد. بنابراین در کرکسیون آموزشی، خط کشیدن بهانه‌ای است برای برقراری تعامل ذهنی و اندیشه، بین استاد و دانشجو و هدف از فرآیند طراحی و طراحی نهایی آموزش جولان فکر و اندیشه‌ای همه‌سونگر به دانشجو در طراحی است (صدرام و ندیمی، ۱۳۹۴، ۵-۱۸).

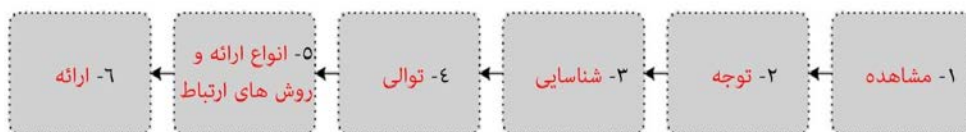
غالب استادان، «نقد» را پایه بینشی می‌دانند که به طرح‌های آینده دانشجویان جهت می‌دهد. اما اینکه دانشجویان و طراحان، دارای توانایی تبیین اثر خود باشند فضیلتی است که به طراحان این امکان را می‌دهد که با توجه کردن به اهداف، قوت‌ها و ضعف‌های کارشان را بشناسند و تصحیح کنند. از نظر عده‌ای دیگر نیز کرکسیون دانشجویان با استاد، در واقع نوعی انجام «نقد» طرح توسط استاد است که باید

مراحل از قبیل: (۱) تبیین، (۲) توصیف، (۳) تجزیه، (۴) تحلیل و (۵) قضاوت معمارانه را با توجه به خود اثر طی نماید.

بر این منوال، به اعتقاد محققان ارزشیابی طرح یکی از مراحل فرآیند طراحی و یکی از ویژگی‌های طراح، توانایی در جهت ارزیابی اثر است. از این رو به دلیل نقش محوری «کرکسیون» است که می‌توان پذیرفت هر پژوهشی که به منظور ارتقای این جلسات ملاقات و کرکسیون صورت می‌گیرد، در صورتی که با نقد همراه باشد، فایده و اعتباری فراتر از حوزه صرفاً آموزش طراحی دارد.

آنچه را که در طی کرکسیون به عنوان نقد مراحل طراحی اتفاق می‌افتد، می‌توان به عنوان مدل فرآیندی نقد مطرح کرد. برای مثال وقتی یک دانشجو طرح و مدل‌های فیزیکی طرح خود را توضیح می‌دهد، استاد آنچه را که دانشجو ارائه کرده است (مشاهدات)، می‌شنود و می‌بیند. پس از توجه به جنبه‌های غامض و امیدوارکننده کار دانشجو (توجه)، استاد به وضوح باید مسائل را شناسایی و بر اساس درک اهداف یادگیری آنی (شناسایی) دلایل جنبه‌های غامض و یا امیدوارکننده را دریابد. در اینجا مرحله شناسایی را از مرحله توجه جدا کردیم زیرا شناسایی جنبه‌های غامض یا امیدوارکننده کار دانشجویی نیاز به تفکر دارد، درحالی که توجه کردن ممکن است به طور مستقیم انجام شود. سپس استاد نکاتی را برای ارائه بازخورد (به صورت توالی) به دانشجو می‌دهد. به عنوان مثال استاد ممکن است تصمیم بگیرد با اشاره به جنبه‌های مثبت، نقد را آغاز کند یا بخواهد در ابتدا موضوعات اصلی را مورد بررسی قرار دهد و بررسی مسائل کم‌اهمیت‌تر را به بعد موکول کند.

پس از تعیین مسیر ارائه نقد، استاد باید در مورد انواع آن و نحوه ارتباطات تصمیم‌گیری کند. او می‌تواند از روش‌های مختلف ارتباطی برای ارائه نظرات به دانشجو استفاده کند. با توجه به مطالب ذکر شده، نگارندگان یک مدل تحلیلی فرآیندی از مراحل نقد برای تدوین و انتخاب نوع ارائه آن مطابق شکل ۱ پیشنهاد می‌کنند. این مدل به طور کلی برای آنچه که منتقدان طراحی انجام می‌دهند، در نظر گرفته شده است و به آنها کمک می‌کند تا از طریق تحلیل دقیق وضعیت در آتلیه طراحی معماری، نقشی مؤثر داشته باشند.

شکل ۱. مراحل نقد

انواع شیوه‌های "کرکسیون" (نقد) در آتلیه‌های معماری:

بیلی^۶ (۲۰۰۴) جامع‌ترین فهرست را در مورد انواع کرکسیون یا اصلاح یا نقد در آموزش طراحی معماری، ارائه می‌دهد (Schon, 1985): (۱) نقد بر سر میز، (۲) نقد گروهی، (۳) تعامل غیررسمی، (۴) تحویل موقت و (۵) تحویل نهایی. در ادامه به توضیح پنج روش کرکسیون انتقادی می‌پردازیم.

نقد بر سر میز (کرکسیون فردی)

جلسه‌ای انتقادی و فردی شامل استاد و دانشجویی واحد است و اغلب در میز دانشجو برگزار می‌شود. استاد در آتلیه به شکل تصادفی یا بر اساس قرارهای «غیررسمی» می‌چرخد، با دانشجویان سر میز خودشان راجع به نگرش‌شان، نحوه تفکرشان، کارهایشان، میزان پیشرفت‌شان و مشکلاتی که با پروژه‌شان دارند،

به بحث و گفتگو می‌پردازد. کرکسیون یا نقد بر سر میز دانشجوی، یکی از اجزای مهم آموزش آتلیه‌ای محسوب می‌شود. این روش، مؤثرترین راه است تا یک استاد بر پیشرفت هر دانشجو در طول دوره نظارت داشته باشد و به استاد این امکان را می‌دهد تا دانشجویان را در جهت حل مشکلات طرحشان هدایت کند و از طریق مرور راه‌حل‌های پیشنهادی به شکل کامل تری به بررسی و آزمودن این نظرات و توصیه‌ها بپردازد. سپس استاد آتلیه، نتیجه راه‌حل تصحیح شده دانشجو را بررسی می‌کند و تغییرات لازم را پیشنهاد می‌دهد. همزمان با اجرای رسمی نقدهای سر میز توسط استاد، گاهی دانشجویان نیز در آتلیه به شکل غیررسمی اقدام به نقد کارهای همدیگر می‌کنند و مهارت‌های متنوع طراحی، اسکیس و مدل‌سازی را از یکدیگر فرا می‌گیرند.

نقد گروهی

نقد گروهی یکی از شایع‌ترین شیوه‌های برگزاری جلسات نقد و کرکسیون است. با وجود یک استاد یا بیشتر، گروهی از دانشجویان (گروهی کوچک متشکل از چهار تا شش دانشجو یا بیشتر^۷) در نقدها شرکت می‌جویند. استاد ممکن است یک‌بار در هفته نقدهای گروهی را برنامه‌ریزی کند. این جلسات در زمان مناسب می‌تواند از جلسات کوتاه نیم‌ساعته با گروه کوچکی از دانشجویان و یک استاد، تا جلسه یک روزه به همراه گروه بزرگی از دانشجویان و چند استاد برگزار شود. در این موارد دانشجویان کارهای خود را بر روی دیوار نصب می‌کنند یا دور هر میز دانشجوی با استاد گرد می‌آیند تا در مورد کار ارائه شده هر دانشجو بحث کنند. نقدهای گروهی به دانشجویان این فرصت را می‌دهد تا رویکرد هر دانشجو را در حل مشکل طراحی مشابه ببینند و بازخوردهایی که می‌تواند تنها از طرف استادان باشد، دریافت کنند. این جلسات معمولاً با مدیریت استاد اجرا می‌شوند. در این بین، دانشجویان می‌توانند شاهد دیدگاه‌های مختلف استادان باشند که گاهی در تضاد با هم قرار دارند (Yeonjoo et al., 2012, 5). انواع نقد گروهی در آتلیه به شرح زیر است.

– انواع نقد گروهی

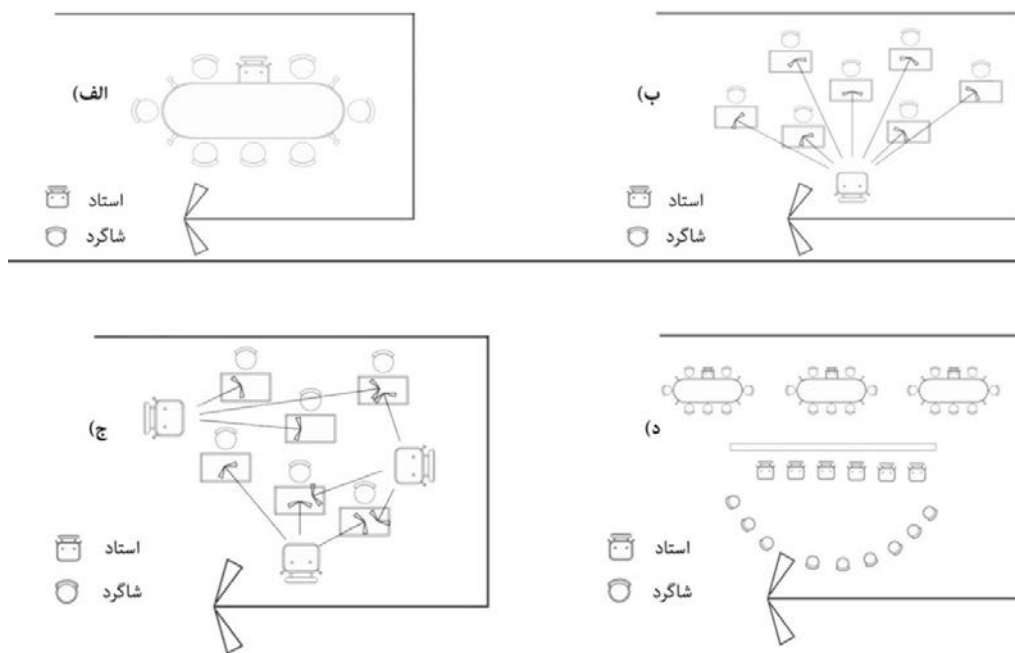
آتلیه‌ها از لحاظ ترکیب دانشجویی، ممکن است به صورت‌های زیر تشکیل شود: (۱) آتلیه گسترده^۸ که دو یا چند استاد، کارهای آتلیه را مدیریت می‌کنند. دانشجویان از سال‌ها و حتی مقاطع مختلف تحصیلی در یک آتلیه حضور دارند و پروژه‌های متفاوتی را طراحی کرده و آموزش می‌بینند. نقش آموزشی دانشجویان مقطع بالاتر در آتلیه گسترده، پررنگ‌تر است. (۲) آتلیه متمرکز^۹ که دو یا چند استاد، کارهای آتلیه را مدیریت می‌کنند. دانشجویان یک‌سال تحصیلی، همگی در یک آتلیه حضور دارند و مأمور به انجام پروژه‌ای یکسانی هستند. در هر حال «نقد گروهی» در هر دو آتلیه گسترده و متمرکز می‌تواند به روش‌های زیر اداره شود.

روش (الف): دانشجویان به گروه‌های مختلف تقسیم می‌شوند و هر گروه با یک استاد کار می‌کنند. دانشجویان موظفند برای پژوهش‌های طرحشان که خارج از محیط آتلیه انجام می‌شود، از استاد آتلیه پیشنهاد و نقدهایی دریافت کنند. آنها دور یک میز بزرگ می‌نشینند. در اکثر مواقع استاد در حین اداره جلسه به سؤالات دانشجویان پاسخ می‌دهد و دانشجویان در بحث‌ها به‌طور محدود و با کنترل استاد شرکت می‌کنند (شکل ۲-الف).

روش (ب): دانشجویان به گروه‌های مختلف تقسیم می‌شوند و هر گروه با یک استاد کار می‌کند. اما هر یک از دانشجویان در میزهای خودشان قرار دارند و استاد است که به میز دانشجویان مراجعه و کار

دانشجو را نقد و بررسی می‌کند. دانشجویان از استاد آتلیه پیشنهاد و انتقادهایی پیرامون پژوهش‌ها و طراحی‌شان که در داخل و بیرون از آتلیه صورت گرفته، دریافت می‌کنند. از آنها انتظار می‌رود در میزهای خودشان به مطالعه و کار طراحی بپردازند. هیچ‌گونه بحثی در داخل کلاس صورت نمی‌گیرد. در این روش امکان همفکری و تبادل نظر بین دانشجویان در کمترین حالت ممکن قرار دارد (شکل ۲-ب).
روش (ج): در این روش بیش از یک استاد در آتلیه حضور دارد و گروهی از دانشجویان در آتلیه زیر نظر استادان در حال فعالیت هستند. هر استاد برای تعدادی از دانشجویان بر سر میزشان رفع اشکال انجام می‌دهد. بنابراین ممکن است هر دانشجو از نظر چند استاد بهره‌مند شود. در این نوع از آتلیه هیچ بحثی صورت نمی‌گیرد و هر دانشجو موظف است با توجه به راهنمایی‌هایی که از استادان دریافت کرده مشکل خود را به تنهایی در طراحی حل کند (شکل ۲-ج).

روش (د): در بحث آموزش در آتلیه‌های معماری، روشی با عنوان «کرکسیون آزاد» وجود دارد. در این حالت دانشجویان آزاد هستند که در هر جلسه با یکی از استادان کرکسیون کنند. در این صورت دانشجویان حق انتخاب دارند. ولی مشکل اینجا است که ممکن است دانشجویان با شنیدن نظرات مختلف استادان، نتوانند کانسپت خودشان را پیدا کنند و احتمال سردرگم شدن دانشجویان زیاد است. از نظر فکری نیز انسجام لازم را پیدا نمی‌کنند. حتی گاهی باعث انحراف دانشجویان در مبانی معماری می‌شود. هرچند جلسات بحث‌های متداول نقد، ممکن است به صورت گروهی و مداوم در آتلیه برگزار شود (شکل ۲-د).

شکل ۲. شیوه‌های مختلف برگزاری جلسات نقد گروهی

تحلیل ایده‌های مکتوب نقدهای صورت گرفته توسط معماران و استادان طراحی سبب دسته‌بندی ابزارها و روش‌های ارزیابی جدیدی، علاوه بر آنچه ذکر شد، در آتلیه‌های معماری شده است. از این میان می‌توان به نقد هم‌تراز، نقد عمومی، کنفرانس، نقد مکتوب، پنل بحث، نمایشگاه و کرکسیون اینترنتی اشاره کرد که برخی ویژگی‌های آنها را مطابق جدول ۱ مطرح می‌کنیم.

جدول ۱. روش‌های ارزیابی جدید در آتلیه معماری

روش	ویژگی‌های نقد
نقد هم‌تراز	معمولاً دانشجویان به گروه‌های کوچک‌تری تقسیم می‌شوند و کارهای افراد درون گروه خود یا دیگر گروه را نقد می‌کنند. هر زمان که سؤالی پیش می‌آید، استاد در قالب تسهیل‌کننده، به بحث‌ها پر و بال می‌دهد. دانشجویان می‌توانند بازخوردهای خود را به دیگر گروه‌ها ابلاغ کنند. نقد هم‌تراز را می‌توان در قالب بازخورد به اعضای پروژه یا با دعوت دانشجویان مقاطع بالاتر این درس ارائه کرد.
نقد عمومی	زمانی که یک فرد حرفه‌ای از صنعت یا اشخاص دیگری از سایر بخش‌های خصوصی (به‌عنوان استاد مدعو یا کارفرما) در جلسه نقد حضور داشته و دانشجویان با محیط خارج از آتلیه ارتباط داشته باشند، سبب ایجاد انگیزه و اعتمادبه‌نفس بیشتری در دانشجویان می‌شود.
کنفرانس	چنین جلسه‌ای معمولاً حول یک میز با حضور کلیهٔ استادان آتلیه، بدون وجود سلسله مراتب صورت می‌گیرد و سبب مشارکت بیشتر دانشجویان می‌شود.
نقد مکتوب	این کار معمولاً طبق برنامهٔ طراحی در ابتدا یا در طول ترم تحصیلی توسط دانشجویان در مورد کارهای ساخته شده و مرتبط با موضوع طراحی صورت می‌گیرد. لیکن قبل از به نقد کشیده شدن معیارهای مورد نظر، استادان باید راجع به آنها بحث کنند. این کار سبب فراهم آمدن توضیحات بیشتر در مورد هر نظر می‌شود و همچنین فکر کردن راجع به بازخورد را ساده‌تر می‌سازد. این نوع روال را می‌توان در نقد هم‌تراز نیز به کار برد و بدین طریق زمانی که در شرایط رودررو قرار ندارند، ایده‌های صادقانه‌تری ارائه می‌دهند.
پنل بحث	در این روش که استاد پروژه‌هایی را به شکل تصادفی انتخاب می‌کند و بحث‌ها در محیط مشارکتی اجرا می‌شود، واسطه‌ای آموزشی در جهت اثربخشی است. این روش به شکل غیرمستقیم بازخوردهایی برای دانشجویان فراهم می‌آورد و از غرض‌ورزی شخصی در نقدها جلوگیری می‌کند. در سطوح بالای آموزشی از چنین جلساتی در اولین مراحل فرآیند طراحی استفاده می‌شود و سپس راه را برای داوری رسمی باز می‌کند. زیرا هدف آتلیهٔ طراحی برای دانشجویان مبتدی، محدود به تجربهٔ طراحی نبوده، بلکه فراهم آوردن واژگان تخصصی و انگیزه برای طراحی هم هست.
نمایشگاه	آثار کارهای طول ترم دانشجویان معماری در معرض دید عموم گذاشته می‌شود. به نحوی که مورد نقد و بررسی استادان و دانشجویان مختلف معماری و همچنین دانشجویان و افراد غیرمعمار (عادی) قرار می‌گیرد.
کرکسیون اینترنتی	در کرکسیون اینترنتی، استاد مجبور است منظور خود را با دست‌نگاری دیجیتالی و نگارش کلمات بیان کند و بیشتر از این که دانشجویان را به چالش بکشد، با پیشنهادهایی از او پشتیبانی کند. نگرانی دانشجویان خجالتی و پراسترس که حضور استاد در کرکسیون‌های آتلیه، تمرکز آنها را برهم می‌زند و موجب هراس و حواس‌پرتی آنها می‌شود، در کرکسیون‌های اینترنتی برطرف می‌شود. همچنین صحبت‌های کنایه آمیز برخی استادان که غالباً بخشی از روش تدریس آنها به شمار می‌رود در این روش کاهش می‌یابد. از سوی دیگر، به دلیل عدم حضور دانشجویان دیگر، آنها به خاطر اشتباهات خود در جمع شرمند نمی‌شوند و جبهه‌گیری نمی‌کنند و به دلیل فرصت بیشتر در کرکسیون اینترنتی، می‌توانند چندین بار روی نوشته‌ها و خطوط استادشان تأمل کنند و سپس اعمال نظر نمایند. به دلیل ارتباط از راه دور نسبت به راهنمایی‌های رودررو با استاد، مفاهیم و درک کمتری عاید دانشجویان می‌شود. لذا این روش در آموزش طراحی معماری معتبر نیست.

تحویل‌های موقت

یکی از متداول‌ترین شیوه‌های نقد که به دانشجویان این امکان را می‌دهد تا بیاموزند چگونه به شکل انتقادی به ارزیابی کارهایشان بپردازند، تحویل موقت^{۱۰} است. این روش باعث می‌شود دانشجویان زیاد به فکر نمره نباشند. اولین تحویل موقت اغلب زمانی رخ می‌دهد که دانشجویان تحلیلی در باب موضوع طرح انجام می‌دهند. دومین تحویل موقت، ممکن است در مورد مکان و سایت مورد نظر باشد. دانشجویان تجزیه و تحلیل خود از مکان و داده‌هایی مانند پیشینه تاریخی، شرایط شهری، ویژگی محله یا مسائل زیست‌محیطی را به اشتراک می‌گذارند. یکی دیگر از زمان‌های متداول برای تحویل موقت وقتی است که دانشجویان کانسپت معماری خود را پیدا کرده‌اند. استادان می‌توانند تحویل‌های موردی دیگری را نیز در برنامهٔ ترم پیش‌بینی کنند. آخرین تحویل موقت، «تحویل مدادی»^{۱۱} یا تحویل «پیش‌نهایی» است. تحویل مدادی برای این است که دانشجویان برای بررسی نهایی کار خود در پایان یک ترم آماده شوند. تحویل‌های موقت به نوبهٔ خود، نسبت به تحویل نهایی دارای رسمیت کمتری است. همان اعضای هیئت

منصف‌های که در تحویل موقت شرکت دارند، ممکن است در تحویل نهایی نیز حضور داشته باشند، اما نقد آنها در تحویل موقت می‌تواند سازنده‌تر باشد تا اینکه از ارزیابی بیشتری برخوردار باشد (Anthony, 1991).

تحویل نهایی

منظور از تحویل نهایی^{۱۲} ارائه نهایی یک طرح است که در هر ترم در هر یک از آتلیه‌های معماری ارائه می‌شود. تحویل نهایی جلسه‌ای است که طرح‌ها ارزیابی می‌شود. تحویل نهایی عصاره کار طراحی دانشجویان را به نمایش می‌گذارد. در این مرحله، نقد براساس ارزیابی و نمره طرح به‌طور غیرمستقیم ارائه می‌شود. استادان معتقدند که این قضاوت یا به‌گونه‌ای نقد، برای این است که دانشجویان نحوه ارزیابی را یاد بگیرند و به نقاط ضعف کارشان پی ببرند و آنها را در کارهایشان بازتاب دهند و بتوانند توانایی قضاوت انتقادی خویش را پرورش دهند.

تعامل غیررسمی

آتلیه‌های طراحی علاوه بر کلاس درس، برای تقویت گفتگوهای غیررسمی طول ترم در میان دانشجویان سازماندهی شده‌اند. در فضای باز آتلیه، دانشجویان به‌طور طبیعی و ناخودآگاه بر پیشرفت کار یکدیگر نظارت می‌کنند و در مورد کار یکدیگر نظرات غیررسمی می‌دهند. آنها رویکردهای طراحی را مقایسه می‌کنند. همچنین برخی مهارت‌ها مانند شیوه‌های طراحی، ماکت‌سازی و روش‌های ارائه را از یکدیگر یاد می‌گیرند.

بنابر تحقیقات نگارندگان، دانشجویان پس از همکاری برای ساعت‌های طولانی در یک فضای آتلیه مشترک، گروه‌های مختلف یادگیری صمیمی را در فضاهای جمعی و غیررسمی دانشگاه تشکیل می‌دهند و به دلیل اینکه علایق و مشکلات خود را به اشتراک می‌گذارند، به‌طور چشمگیری از تعامل با همکلاسی‌های خود بهره‌مند می‌شوند. این فضاها شامل مکان‌هایی است که پتانسیلی برای تعاملات دانشجویان ایجاد می‌کنند. در این زمینه می‌توان ساختمان آتلیه‌ها، ورزشگاه، کتابخانه، خوابگاه، ساختمان سلف، راهروها، لابی‌ها، فضاهای ارتباطی میان ساختمان‌ها و حیاط مرکزی را جزو فضاهای غیررسمی دانشکده‌ها دانست (Yeonjoo et al., 2012, 7).

- نقد مثبت و منفی

در مجموع با توجه به آنچه در مورد انواع مختلف نقد اعم از فردی، گروهی، تحویل موقت، تحویل نهایی، تعامل غیررسمی، هم‌تراز، عمومی، کنفرانس، مکتوب، پنل بحث، نمایشگاه و اینترنتی گفته شد، می‌توان به این نتیجه رسید که نقد و ارزیابی یک طرح در جلسه کرکسیون میان استاد و دانشجو گاهی همپوشانی دارد و نوع به‌کارگیری آن توسط استادان می‌تواند بر این حوزه تأثیرگذار باشد. ضمن آن که هدف ناقد و تخصص او در انتخاب روش نقد مؤثر است. از این‌رو دو تعریف عمده از نقد که در تمامی انواع نقد موضوع این مقاله در فرآیند طراحی تأثیرگذار است، عبارت‌اند از نقد مثبت و منفی.

نقد مثبت: از آنجا که غایت نقد اصلاح است و نه تخریب و به بن‌بست کشاندن افراد، بدین منظور بهتر است با کلمات مثبت و در ساختاری مناسب به گونه‌ای مطرح شود که مورد قبول واقع گردد. برای مثال،

می‌توان از پرسش انتقادی در بیان مقصود حداکثر بهره را برد و مخاطب را متوجه نواقص کارش کرد. برای رعایت این قاعده خوب است ابتدا نقاط قوت مخاطب را برشمرد و یا در حین نقد، پاسخ شنونده را با دقت گوش کرد و کوشید به‌ویژه در شیوه عملش، شرایط او را درک کرد. اینجا است که ناقد باید در نقد آرامش و خونسردی خود را کاملاً حفظ کند تا به حریم شخصی کسی، حتی غیرعامدانه تعدی نکند و عزت نفس شخص یا اشخاص را زیر سؤال نبرد.

نقد منفی: نقد منفی یعنی اعلام اعتراض به چیزی، فقط با این هدف که نشان دهیم آن چیز نادرست و یا ناقص است. این نوع نقد عموماً بر ناپذیرفتنی بودن چیزی تأکید می‌کند که ممکن است رنجش نقدشدگان را در پی داشته باشد. در واقع هدف آن، نابود کردن طرف مقابل است و تلاش می‌کند دیدگاه مقابل را بی‌اعتبار و بی‌ارزش نشان دهد. در تحلیل نقد منفی می‌توان گفت که این نوع نقد، نوعی تعیین تکلیف برای دیگران است که به‌جای آنها تصمیم گرفته می‌شود تا چگونه بیان‌یشتند و فکر کنند. به تعبیر دیگر، این نوع نقد به جای تقویت فکری افراد در تحلیل و شناخت بهتر مؤلفه‌ها، آنها را به سوی ضعف می‌کشاند. از این نوع نقد گاهی در تحلیل دروس طراحی استفاده می‌شود. به‌عنوان مثال در فرآیند طراحی برخوردهایی نظیر «تو این کاره نیستی!»، «تو واقعاً نمی‌فهمی!» یا «در تمام این مدت چه کار می‌کردی؟!» از سوی استادان موجب می‌شود دانشجویان تحقیر شود و در میان جمع، نادان به نظر آید (Webster, 2005, 265–282).

در نتیجه برخی دانشجویان با دیدن ضعف کار خود نسبت به کار دیگران، آن‌هم در مقابل چشم استادان و دانشجویان احساس نگرانی می‌کنند و گاه این نگرانی آنها را به ماهیت جلسهٔ کرسیون که همانا برای یادگیری و تصحیح اشتباهاتشان است کم‌توجه و بلکه کرسیون را بی‌اعتبار می‌کند. البته می‌توان برای این نوع نقد به‌ندرت جنبهٔ مثبت و سودمند نیز در نظر گرفت، با این دیدگاه که ممکن است گاهی در دانشجویان دارای اعتماد به نفس، باعث سوق یافتن تفکرهای خلاق به سمت ایده‌های ارزشمند و جامع‌تر شود. البته باید اذعان کرد که این روش به خاطر رمیده شدن اغلب دانشجویان، روش سودمندی نیست! در یک نظرسنجی کلاسی متشکل از ۲۵ نفر دانشجوی دختر و پسر در کارگاه معماری، روش نقد مثبت را روشی مؤثر و کارآمد در میزان یادگیری مطالب ارئه شده توسط استاد دانستند.

شکل ۳. میزان یادگیری دانشجویان از روش نقد مثبت و منفی

با جمع‌بندی مطالب ذکر شده در زمینهٔ شیوه‌های مختلف نقد در جلسات کرسیون و به منظور پاسخگویی به سؤالات پژوهش، تمام نقدهایی که در دسترس آموزش طراحی معماری وجود دارد، با ذکر مزایا، معایب و زمان مناسب استفاده هر کدام از آنها در (جدول ۲) جمع‌آوری شده است.

جدول ۲. انواع نقد، مزایا، معایب و زمان مناسب استفاده آنها

انواع نقد	مزایا	معایب	زمان مناسب استفاده
نقد بر سر میز	- تمرکز دانشجویان بر کارهای فردی - فرصت یادگیری شیوه‌های نقد - بحث و گفتگو با استادان به صورت انفرادی	- تعامل کم با همکلاسی‌ها - استادمحوری	- در طول ترم برای یادگیری دانشجویان جدیدالورود
نقد گروهی	- به اشتراک گذاشتن دانش و شکوفا شدن مهارت و استعدادها. - افزایش مهارت‌هایی نظیر رهبری. - درک مفاهیم اجتماعی. - استفاده از کرکسیون آزاد توسط دانشجویان - استفاده از نظرات استادان مختلف. - مشارکت همکلاسی‌ها در نقد	- احتمال سردرگم شدن دانشجویان در بحث کرکسیون آزاد - پیدا نکردن انسجام فکری دانشجویان و انحراف آنها از مبانی معماری	- در طول ترم و در هر دو آتلیه متمرکز و گسترده و معمولاً بعد از ترم‌های سوم و چهارم
تعاملات غیررسمی	- بحث در خصوص طرح‌ها در اوقات خارج از کلاس - همکاری بیشتر دانشجویان با هم - فرصت کافی جهت اشتراک گذاری اطلاعات و تبادل آموخته‌ها	- مشارکت تعداد محدودی از دانشجویان	- در طول ترم و در زمان اوقات فراغت دانشجویان
تحویل موقت	- فرصت اصلاح طرح - ارائه نقد سازنده - جمع‌بندی موقت و آمادگی برای ارائه نهایی	- رسمیت کمتری دارد - بخشی از فرصت دانشجویان صرف ارائه می‌شود و از طراحی باز می‌مانند.	- به تناوب در طول ترم
تحویل نهایی	- تقویت روحیه انتقادی - تجربه ارائه و برگزاری جلسات به صورت رسمی و با حضور داوران از سایر رشته‌ها	- استادمحور - عدم فرصت جهت اصلاح طرح	- آخر ترم و بعد از اتمام طراحی
نقد هم‌تراز	- مشارکت در بررسی طرح یکدیگر - دانشجو محور - استفاده از نظرات دانشجویان مقاطع بالاتر	- نقش کم استادان در بحث‌ها - احساس سرخوردگی بعضی از دانشجویان	- در طول ترم
نقد عمومی	- استفاده از افکار بیرون از آتلیه	- در دسترس نبودن افراد از حرفه ساختمان و صنعت	- پایان ترم و بعد از اتمام طراحی
کنفرانس	- سبب مشارکت بیشتر دانشجویان، حتی خجالتی‌ها و ساکت‌ترهای گروه می‌شود. - فرصت شرکت ورودی‌های مختلف - افزایش مهارت ارائه دانشجو	- نداشتن ابزار رسانه‌ای توسط دانشگاه‌ها	- در طول ترم و معمولاً بعد از ترم‌های سوم و چهارم
نقد مکتوب	- از آنجاکه رودررو نیست ایده‌های صادقانه‌تری ارائه می‌شود. - ماندگار بودن مطالب - فرصت تفکر کافی	- خارج از بحث بودن استاد - عدم برقراری ارتباط چهره به چهره	- ابتدا یا در طول ترم توسط دانشجویان بر کارهای یکدیگر
پنل بحث	- به شکل غیرمستقیم بازخوردهایی برای دانشجویان دارد. - از غرض‌ورزی شخصی در نقدها جلوگیری می‌کند. - در سطح بالای آموزشی از این روش استفاده می‌شود. - فرصت فراهم آوردن واژگان تخصصی	- عدم فرصت کافی جهت اصلاحات - فرار بودن مطالب	- در طول ترم برای دانشجویان مبتدی در اولین مراحل فرآیند طراحی

انواع نقد	مزایا	معایب	زمان مناسب استفاده
نمایشگاه	- امکان به نمایش گذاشتن تمامی آثار - ایجاد فرصت تعامل غیررسمی - فرصت تبادل افکار بین دانشجویان و استاد - استفاده از نظرات افراد خارج از آتلیه - دانشجو محور	- تضعیف روحیه دانشجویانی که طرح‌های آن‌ها مورد قبول واقع نشده است.	- در طول ترم و در پایان هر مرحله از کار
کرکسیون اینترنتی	- مشارکت همه دانشجویان - نگارش مکتوب انتقادات و اصلاحات توسط استادان - کاهش صحبت‌های کنایه آمیز و منفی توسط استادان - فرصت بیشتر تأمل دانشجو بر روی نوشته‌ها و خطوط استاد	- عدم درک مطلب به صورت دقیق‌تر - مفاهیم و درک کمتر دانشجو - عدم پذیرش این روش از دانشگاه‌های بزرگ و معتبر معماری	- در طول ترم و حتی زمان‌های تعطیل

بهره‌گیری دانشجویان از جلسات «نقد» در آتلیه‌های معماری

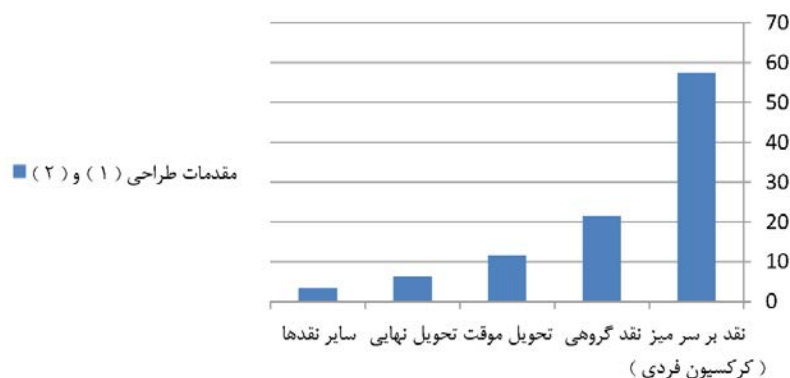
اینک با در نظر گرفتن جلسات نقد به‌عنوان فرآیند یادگیری، به ارزیابی نظرات تعدادی از دانشجویان رشته کارشناسی مهندسی معماری، دانشکده هنر و معماری دانشگاه ارومیه در مورد جلسات نقد می‌پردازیم. این تحقیق به صورت پیمایشی و از طریق پرسشنامه صورت گرفته است. جامعه آماری مورد نظر، کلیه دانشجویان رشته مهندسی معماری مقطع کارشناسی دانشکده هنر و معماری دانشگاه ارومیه هستند. تعداد نمونه‌ها ۵۷ مورد است که برحسب تعداد دانشجویان در ترم‌های مختلف تحصیلی و جنسیت (مرد و زن)، به روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شده‌اند.

جدول ۳. تعداد نمونه‌های تصادفی

دانشجویان کارشناسی رشته مهندسی معماری، دانشکده هنر و معماری دانشگاه ارومیه			
دروس کارگاهی	تعداد دانشجویان پسر	تعداد دانشجویان دختر	جمع کل
مقدمات طراحی (۱) و (۲)	۱۰	۱۲	۲۲
طرح معماری (۱) و (۲)	۶	۹	۱۵
طرح معماری (۳) و (۴) و (۵)	۹	۱۱	۲۰

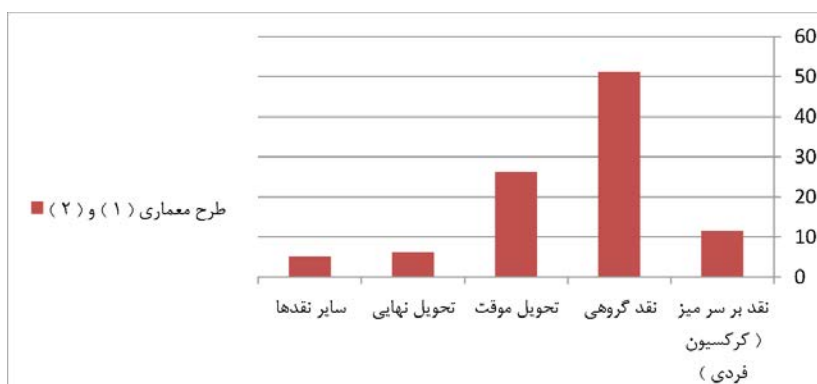
برای تحلیل داده‌های به‌دست آمده، از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. برای ارزیابی و انتخاب مؤثرترین نقد از دانشجویان سؤال شد که به نظر شما مؤثرترین روش برای انتقال دانسته‌ها، تجربیات، دانش و یادگیری دروس کارگاهی چیست؟

در این پژوهش با در نظر گرفتن انواع شیوه‌های مختلف نقد معمول در آتلیه‌های معماری و بازخوردهایی که استادان و دانشجویان از جلسات نقد می‌گیرند، نتایج به‌دست آمده مطابق شکل ۴ نشان داد که دانشجویان کارشناسی رشته مهندسی معماری، دانشکده هنر و معماری دانشگاه ارومیه در دروس کارگاهی مختلف، نظرات متفاوتی در مورد انواع روش‌های مؤثر نقد دارند. طبق آمار، ۵۷/۴ درصد دانشجویان میزان رضایتمندی و یادگیری در دروس مقدمات طراحی (۱) و (۲)، کرکسیون‌های فردی و نقدهای بر سر میز را نسبت به سایر روش‌ها مؤثرتر شمردند. دانشجویان دختر به مؤثر بودن این روش تأکید بیشتری نسبت به دانشجویان پسر داشتند.

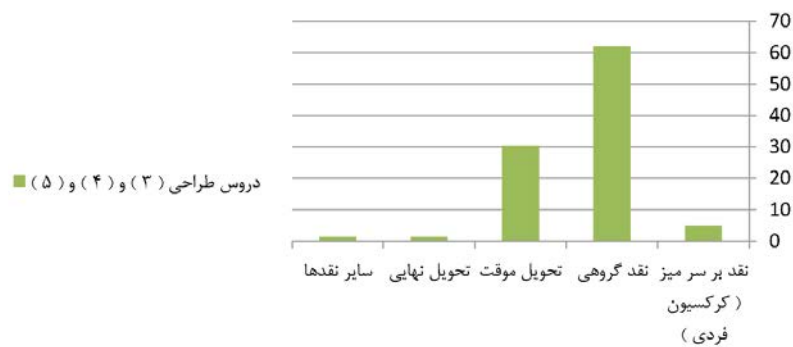
شکل ۴. میزان یادگیری دانشجویان در دروس مقدمات طراحی (۱) و (۲)

همچنین ۵۱/۱ درصد دانشجویان دروس طرح معماری (۱) و (۲)، روش کرکسیون فردی را چندان مناسب ندانستند و معتقد بودند که نقد و کرکسیون گروهی نقش مؤثرتری در یادگیری ایفا می‌کند. البته بسیاری از دانشجویان هم معتقدند که هنگام ارائه کار فردی در کلاس، بقیه دانشجویان که شاهد نقد هستند، از نقد و راهنمایی استادان می‌آموزند. بعضی هم این نکته را هم یادآور شدند که در شیوه کرکسیون فردی، تنها کسی که می‌آموزد، فرد ارائه‌دهنده کار است. ممکن است این اتفاق ریشه در کمبود توضیح خوب و کافی و ارتباط مؤثر میان استادان و دانشجویان در مورد هدف نقد کردن در آتلیه معماری داشته باشد. شایان ذکر است که دانشجویان پسر بیشتر از دانشجویان دختر بر کارایی روش گروهی تأکید داشتند.

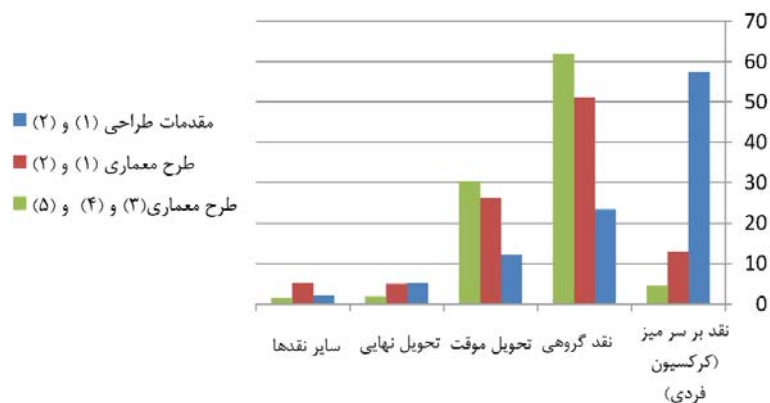
شکل ۵. میزان یادگیری دانشجویان در دروس طراحی (۱) و (۲)

۶۱/۹ درصد دانشجویان دروس طراحی (۳) و (۴) و (۵)، ضمن تأکید بر کارایی نقد گروهی، تحویل موقت (۳/۳۰ درصد) را روشی می‌دانند که ضمن بهره‌گیری از نکات استادان و بهره‌مندی از نقدهای گروهی، باعث می‌شود خطاهای طرح مشخص گردد تا درصدد برطرف کردن آنها برآیند، درحالی‌که این امر در تحویل نهایی میسر نیست.

شکل ۶. میزان یادگیری دانشجویان در دروس طراحی (۳) و (۴) و (۵)

در ادامه، نتایج کلی نظرسنجی در شکل ۷ آورده شده است.

شکل ۷. میزان یادگیری دانشجویان در انواع مختلف نقد

نتیجه‌گیری

«نقد» فنی بنیادین است که می‌توان به وسیله آن آتلیه‌های معماری را در آموزش طراحی معماری پویاتر و کارآمدتر کرد. استاد در آتلیه معماری باید طیف وسیعی از مسائل و عوامل را پیش‌بینی و بررسی کند. نقد می‌تواند یکی از عوامل مهم و مؤثر در فعال کردن تفکر طراحی باشد. از این رو عمل نقد نه تنها بین استاد و دانشجویان، بلکه بین همکلاسی‌ها و حتی دانشجویان سال‌های مختلف نیز در انتقال مفاهیم، یادگیری و مفاهیم بسیار مؤثر و ضروری است.

ممکن است ایجاد روش‌های نظام‌مند نقد بخش اصلی روش‌های مؤثرتر آموزش معماری را تشکیل دهد. درحالی‌که شیوه کنونی رایج در آتلیه‌های طراحی معماری دارای مشکلاتی ذاتی و برگرفته از این حقیقت است که استادان به روش‌هایی دانشجویان را آموزش می‌دهند که عمدتاً برگرفته از شم و تجربه شخصی آنها است. اگرچه استادانی که گاهی معماران حرفه‌ای هستند، می‌توانند بینش‌های حرفه‌ای و دانش عملی خود را به نقد بگذارند. گاهی هم مشاهده می‌شود که در مورد کار دانشجویان، بدون درک درستی از نقد یا کاربرد نقد در آموزش طراحی معماری نظر می‌دهند. با این همه، بررسی‌ها و مطالعات انجام شده نشان می‌دهد ارائه طرح‌ها در جلسات یک‌طرفه (استادمحور) نقد یا کرسکسیون‌های گروهی و در حضور همه، ممکن است برای دانشجویان خیلی دشوار و بلکه ترسناک باشد. آن‌ها از این می‌ترسند که رفته‌رفته

توسط همکلاسی‌ها و داوران نادیده انگاشته شوند. داشتن چنین تفکراتی سبب می‌شود دانشجویان در جلسات نقد، تنها به دنبال چراغ سبز استاد باشند، در غیر این صورت، ناامید می‌شوند و دیگر به ایده‌ها و پیشنهادهای خود اهمیت نمی‌دهند و به دنبال راه‌حل‌های مورد تأیید استاد می‌گردند. جدای از این، استادان نیز ناراضی هستند و معتقدند دانشجویان مطالب را درک نمی‌کنند و متفاوت از چیزی که انتظار می‌رود، عمل می‌کنند.

تفاوت این دو مفهوم در این است که ایرادگیری و رفع اشکال، یک کار یک طرفه است که از طرف استاد صورت می‌گیرد و معمولاً دانشجو تمکین می‌کند! در این روش دانشجو کمتر فکر می‌کند و کمتر خلاقیت به خرج می‌دهد و فقط حرف‌های محدود استاد را اجرا می‌کند و در نتیجه، ذهن خلاق، انگیزه برای طراحی و اعتماد به نفس کافی نخواهد داشت. اما در روش نقد، استاد باید آگاهی بیشتری نسبت به موضوع و راه‌حل‌های پیش‌رو داشته باشد. دانشجو نیز وادار به تفکر می‌شود و فکر خلاق در او رشد می‌کند. از خطا و اشتباه رنجیده و ناامید نمی‌شود. بلکه فکر او وادار به جولان و خلاقیت می‌شود. از این راه اعتماد به نفس در دانشجو نیز بیشتر تقویت شده و می‌تواند طراح مبتکری باشد.

برای اظهار نظر قطعی در خصوص نقاط قوت و ضعف روش‌های موجود نقد و کرکسیون، می‌توانیم با ایجاد تغییراتی اثربخش، در جهت ارتقای سیستم کنونی به روشی نقادانه رو آوریم. در این زمینه پیشنهادهایی ارائه می‌شود:

- معمولاً در روش‌های نقادی، فرآیند طراحی، صرفاً استادمحور نیست. بلکه فرآیند طراحی نقادانه است. در این فرآیند دانشجو باید فعال باشد. زیرا فعالیت‌های استادمحور، مانع شکوفایی خلاقیت دانشجویان می‌شود و به آنها اجازه نمی‌دهد آزادانه فکر، طراحی و اظهار نظر کنند.
- بهتر است در فرآیند آموزش طراحی، به جای نقد منفی، از نقد مثبت استفاده شود.
- ضروری است برنامه آموزش به جای محصول نهایی، روی فرآیند طراحی تمرکز داشته باشد. از دانشجویان انتظار می‌رود بازتاب‌ها را به شکل عملی اجرا کنند. محصول نهایی مرحله‌ای از فرآیند آموزش شناخته شود. در ارزیابی کار دانشجویان، مراحل که از شروع فرآیند طراحی تا لحظه پایان طرح دنبال شده‌اند، در محصول نهایی بسیار مهم و تأثیرگذار هستند. روش‌های ارزیابی که صرفاً روی محصول نهایی متمرکز هستند، سبب بی‌اهمیت شدن فرآیند طراحی می‌شوند.
- پیاده‌سازی گفتمان بازخوردی این فرصت را برای دانشجویان فراهم می‌آورد تا سؤالاتی راجع به نتایج بازخوردها داشته باشند و به نتیجه‌گیری نهایی برسند.
- استفاده از روش داوری گسترده در آموزش آتلیه و برگزاری آتلیه به صورت کرکسیون آزاد به طوری که دانشجویان با استاد انتخابی خود کرکسیون کنند و از نظرات استادان دیگر نیز بهره‌مند شوند. در این حالت باید یک استادمحور آتلیه باشد و بحث‌ها و کارها را کنترل و هدایت نماید تا از پراکندگی و سردرگمی دانشجویان جلوگیری کند.
- نقد ابزاری بنیادی است که به وسیله آن می‌توان در آتلیه معماری به آموزش دروس طراحی معماری پرداخت. بهتر است در ابتدا استاد در آتلیه معماری طیف وسیعی از عوامل را بررسی کند و در مورد شیوه‌های نقد آنها تفکر نماید و نیز جلسات نقد و یادگیری نه تنها بین استاد و دانشجویان بلکه بین همکلاسی‌ها نیز مطرح شود. همچنین بهتر است از روش‌های ارزیابی و آموزش طراحی جدید مانند نقد هم‌تراز، نقد عمومی، کنفرانس، نقد مکتوب، پنل بحث، نمایشگاه و غیره استفاده شود.

- جهت یادگیری بیشتر، بهتر است دانشجویان در قالب تعاملات غیررسمی در فضاهای خارج از آتلیه (کلاس، بوفه، راهروهای دانشکده، فضای باز محوطه، کتابخانه، خوابگاه، سلف سرویس و...) با یکدیگر در ارتباط باشند و طرح‌های یکدیگر را نقد کنند.
- هدف آتلیه طراحی در دروس مقدماتی برای دانشجویان مبتدی، محدود به تجربه طراحی خود دانشجویان نباشد، بلکه ایجاد زمینه، یادگیری واژگان تخصصی و انگیزه برای طراحی باشد.

پی‌نوشت‌ها

۱. رابطه «استاد و شاگردی» مفهومی فراتر از رابطه احترام‌آمیز بین استاد و دانشجو در کلاس‌های نظری دارد و در کارگاه‌های دروس طراحی معماری و هنر مبتنی بر درک متقابل و مفاهیم معنایی و دیدگاهی است.
۲. البته باید توجه داشت که مقصود از نگرش، دیدگاه استاد نسبت به رابطه معماری با هستی و وجود است.
۳. «آتلیه» یا کارگاه معماری و هنر فضای تفکر، تضارب آراء، مجادله، تعمق، تمرین و خلاقیت است.
۴. استفاده از واژه فرانسوی کرکسیون (correction به معنای اصلاح) که در محیط‌های آموزش معماری ایران معمول و مصطلح است، به میراث نظام آموزشی مدرسه هنرهای زیبای پاریس (بوزار) (Ecole des Beaux-Arts de Paris) در آموزش معماری ایران اشاره دارد. اما در زبان انگلیسی به جای «کرکسیون» از واژه «Critic» یا «Desk Critic» استفاده می‌شود که دقیقاً به معنای «انتقاد» و «میز نقد» است.
۵. متأسفانه چنین روشی در برنامه آموزش معماری لحاظ نشده و کمتر در مدارس معماری ما متداول است. مگر به صورت موردی توسط استادان مبرز و آگاه و با تجربه!
6. Bailey, R. O. N. (2004). *The digital design coach: Enhancing design conversations in architecture education*. Architecture, Victoria University of Wellington.
۷. گاهی تمام استادان یک طرف و تمام دانشجویان یک آتلیه طرف دیگر می‌نشینند و به بحث و نقد می‌پردازند.
۸. Spread Studio، در دانشکده معماری هنرهای زیبای دانشگاه تهران، در سال اول و دوم تحصیلی آتلیه‌های معماری به صورت گسترده اداره می‌شود. به این معنی که دانشجویان در سال ورود به دانشگاه، در دو آتلیه (آتلیه‌های ترکیب) تقسیم می‌شوند و دو سال اول تحصیل خود را به این منوال می‌گذرانند. در واقع در هر آتلیه ترکیب در هر ترم تحصیلی، دانشجویان دو سال متوالی حضور دارند و در هر ترم، دو برنامه در آتلیه اجرا می‌شود.
۹. Concentrated Studio، در دانشکده معماری هنرهای زیبای دانشگاه تهران دانشجویان بعد از طی دو سال اول و دوم تحصیلی، همگی در یک آتلیه جمع می‌شوند و سال سوم و چهارم تحصیل خود را در یک آتلیه می‌گذرانند و در هر ترم تحصیلی، همگی طرح و برنامه یکسانی را به پیش می‌برند.
۱۰. مقصود از تحویل موقت در اینجا تحویل‌های موردی است که در طول یک ترم و در فرآیند طراحی و بر اساس مطالعاتی که طبق برنامه، دانشجویان باید انجام دهند از آنها گرفته می‌شود.
۱۱. تحویل مدادی (تحویل پیش‌نهایی) معمولاً در انتهای ترم و قبل از تحویل نهایی گرفته می‌شود.
۱۲. معمولاً در انتهای هر ترم تحصیلی دانشجویان موظفند طرحشان را با توجه به مدارکی که از آنها خواسته شده در قالب چند صفحه بزرگ (شیت) نمایش و همراه با ماکت طرحشان ارائه دهند. این ارائه تحویل نهایی طرح نامیده می‌شود.

فهرست منابع

- حجت، عیسی (۱۳۹۱). معماران کوچک، آموزش معماری از آموزش سینه به سینه تا آموزش شانه به شانه. فصلنامه آموزش مهندسی ایران، ۱۴(۵۶)، ۳۷-۵۳.
- خوبی، حمیدرضا (۱۳۸۱). صور نقد معماری در کتاب معماری و اندیشه نقادانه. فصلنامه خیال، ۳، ۶۰-۷۱.
- رئیسی، ایمان (۱۳۹۲). تحلیل محتوای معماری نشریات معماری ایران. در ایمان رئیسی و همکاران (مترجمان)، نقد بازی: جستارهای نقد معماری (۱۶۷)، مشهد: نشر کتابکده کسری.
- سامه، رضا و ایزدی، عباسعلی (۱۳۹۳). سازوکار داوری و سنجش طراحی در آموزش معماری پیشنهاد مدلی برای

ارزیابی فرآیند و ارزشیابی طرح در تعامل استاد و دانشجو. نشریه علمی-پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، ۸، ۱-۱۳.

- سلطانزاده، حسین (۱۳۷۹). آموزش معماران. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- شریف، حمیدرضا (۱۳۸۸). فرآیند طراحی معماری و تفکر نقاد (تعامل تفکر نقاد با تفکر خلاق)، رساله دکتری، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی.
- صدرام، وحید و ندیمی، حمید (۱۳۹۴). نقش دست‌نگاری استاد در آموزش طراحی. صفحه، ۲۵ (۶۸)، ۵-۱۸.
- معین، محمد (۱۳۷۱). فرهنگ فارسی، چاپ هفتم، تهران: امیر کبیر.

- Anthony, K. H. (1991). *Design juries on trial: the renaissance of the design studio*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Grasha, A. F. (1996). *Teaching with style: A practical guide to enhancing learning by understanding teaching and learning styles*. Pittsburgh: Alliance Publishers.
- Moore, K. D. (2001). The scientist, the social activist, the practitioner and the cleric: pedagogical exploration towards a pedagogy of practice. *Journal of Architectural and Planning Research*, 18(1), 59-79.
- Schon, D. (1985). *The Design Studio: An Exploration of its Traditions and Potentials*. London: RIBA Publications.
- Webster, H. (2005). The Architectural Review: A Study of Ritual, Acculturation and Reproduction in Architectural Education, in *Arts & Humanities in Higher Education*, 4(3), 265-282.
- Yeonjoo O.H., Ishizaki, S., Gross, M. D., Yi, E., & Do, L. (2012). *A theoretical framework of design critiquing in architecture studios*, School of Industrial Design and School of Interactive.